

Henryk Duda
Lublin – Zamość
henryk.duda@pwsz zamosc.edu.pl

Czy wiodący jest jeszcze rusycyzmem semantycznym? Is wiodący ‘main, chief, primary, leading, supreme’ still a semantic Russianism?

Streszczenie:

Artykuł składa się z dwu części. W pierwszej dokonano przeglądu głosów w sprawie uchodzącego za kalkę semantyczną z języka rosyjskiego wyrazu *wiodący* ‘główny, naczelny, przodujący, przewodni, najlepszy’. W ostatnim czasie wyraz uznawany jest za anglosemantyzm. Zdaniem autora artykułu nie ma to uzasadnienia, gdyż semantyczny rusycyzm *wiodący* przyjął się w języku polskim jeszcze przed okresem wzmózonej fali anglicyzmów w polszczyźnie i stał się naturalnym odpowiednikiem angielskiego *leading*. W drugiej części artykułu na podstawie danych ze słowników języka rosyjskiego autor dowodzi, że rosyjskie *ведущий* również jest kalką semantyczną z języka angielskiego. Prowadzi go to do konkluzji, że także inne typy zapożyczeń strukturalnych i semantycznych mogły dostać się z angielskiego do polskiego za pośrednictwem języka rosyjskiego.

Słowa kluczowe: neosemantyzmy, anglosemantyzmy, anglicyzmy, zapożyczenia z języka angielskiego, rusycyzmy, kultura języka.

Summary:

The article consists of two parts. The first one presents an overview of a discussion upon the word ‘*wiodący*,’ ‘*main, chief, primary, leading, supreme*,’ treated as a semantic calque from the Russian language. Recently, the word has been considered an anglosemanticism. According to the author of the article, this view is unjustified since the semantic Russianism ‘*wiodący*’ was adopted in Polish long before the massive influx of Anglicisms and has become a natural equivalent of the English ‘*leading*.’ In the second part of the article, drawing on the data from Russian dictionaries, the author proves that the Russian ‘*ведущий*’ is a semantic calque from English as well. This fact leads him to the conclusion that also other types of structural and semantic borrowings might have reached Polish via Russian.

Key words: neosemanticisms, anglosemanticisms, Anglicisms, borrowings from English, Russianisms, the culture of language.

Przymiotnik *wiodący* (z pochodzenia zadiektywizowany imiesłów od czasownika *wieść, wiodę, wieszysz*) ma w polszczyźnie stosunkowo krótką historię. W znaczeniu ‘główny, naczelny, przodujący, przewodni, najlepszy etc.’ zaczęto go używać po II wojnie światowej i wtedy też znalazł się w centrum zainteresowania językoznawców i miłośników polszczyzny pięknej i poprawnej.¹

„Butny nowotwór – pisał o nim S. Urbańczyk (1968: 73) – usuwa w cień dobre polskie wyrazy, których z powodzeniem można by użyć we wszystkich cytowanych przykładach (...)”

Po Urbańczyku pisali o nim m.in. H. Kurkowska (1976), J. Wawrzyńczyk (1978), T. Rittel (Jaworski, 1979: 98-99), S. Bąba i B. Walczak (1992: 13, 92), J. Miodek (1992: 80), B. Walczak (2001). Negatywną ocenę wystawia mu m. in. *Słownik poprawnej polszczyzny* Doroszewskiego (1988: 869, s. v. *wiodący*). To stanowisko normatywne podtrzymuje A. Markowski w *Nowym słowniku poprawnej polszczyzny* (1999: 1160, s. v. *wiodący*). W tym znaczeniu wyraz zgodnie uznawany jest za „rusycyzm semantyczny” (por. Walczak, 2001: 151). Odrębne stanowisko zajmuje A. Ropa, który widzi w zapożyczeniach takich jak *wiodący* zwykłe zapożyczenia leksykalne, które w polszczyźnie zwały się z odpowiednimi wyrazami rodzimymi (1974: 526). Tej teoretycznej kwestii nie zamierzamy tu rozstrzygać, odsyłając do literatury przedmiotu, w szczególności do książki A. Witalisz (2008).

Witalisz zalicza przymiotnik *wiodący* do zapożyczeń semantycznych z języka angielskiego (anglosemantyzmów – Witalisz, 2008: 89, 299-300). W związku z powyższym pojawia się tu interesujący problem teoretyczno-lingwistyczny, który sformułowałem w tytule tego artykułu: czy *wiodący* jest jeszcze rusycyzmem semantycznym?

Za taką tezę przemawiają – pisze Witalisz – nie tylko wzmógłony wpływ angielszczyzny i znikomy wpływ języka rosyjskiego na współczesną polszczyznę, ale także różne konteksty, w jakich wyraz ten w omawianym znaczeniu był używany trzydzieści lat temu i obecnie. Por. *zakład wiodący województwa, wiodące dokonania* (za Cienkowskim, 1980: 61) i modne obecnie wyrażenia *wiodący proszek do prania czy wiodąca linia kosmetyków*. (Witalisz, 2008: 89)

Dodajmy, że M. Bańko i M. Krajewskiej, autorom *Słownika wyrazów kłopotliwych*, „w słowie *wiodący* pobrzmiewa coś z propagandy minionego okresu” (1995: 350). Natomiast wyrażenia typu *wiodący proszek do prania* takich konotacji dziś nie posiadają, co zdaje się wskazywać, że ciągłość między PRL-owskim a współczesnym *wiodącym* rzeczywiście została zerwana.

Witalisz (tamże, s. 90) zwraca również uwagę na przesunięcie znaczeniowe.

¹ W tradycyjnym i nie budzącym zastrzeżeń normatywnych użyciu m. in. u A. Mickiewicza w przypisie do tytułu sonetu „Droga nad przepaścią w Czufut-Kale”: „Czufut-Kale. Miasteczko na wyniosłej skale; domy na brzegu stojące mają podobieństwo do gniazd jaskółczych; ścieżka, *wiodąca* na górę jest przykra i nad przepaścią wisząca.” (Cyt. za: Mickiewicz, 1986: 106).

PRL-owski *wiodący* znaczył 'główny, przewodni, przodujący, kierowniczy, czołowy' (za Cienkowskim, 1980: 61), współcześnie natomiast 'główny, najlepszy, najlepszej jakości'.

Sądzę jednak, że A. Witalisz (także Chłopicki i Świątek, 2000) niesłusznie zalicza *wiodący* do anglosemantyzmów. Moim zdaniem, wywodzący się z PRL-u przymiotnik *wiodący* na dobre się w polszczyźnie zadomowił w latach osiemdziesiątych (możliwe, że nawet wcześniej). O jego upowszechnieniu świadczą nie tyle słowniki – w tamtych latach ukazywało się ich niewiele (aż do końca lat dziewięćdziesiątych przede wszystkim wznawiano dawniejsze słowniki, przeważnie trzypięciotomowy *Słownik języka polskiego* pod red. M. Szymczaka oraz *Słownik poprawnej polszczyzny* pod red. W. Doroszewskiego)², niejednokrotnie zaś ich redaktorzy kierowali się w swojej praktyce leksykograficznej przesłankami normatywnymi (zob. Piotrowski, 1994: 59-62). Dowodem jego zadomowienia jest raczej duża liczba negatywnych opinii w wydawnictwach normatywnych. Autorzy tych wydawnictw nie raz wskazywali na jego szerokie rozpowszechnienie. Tak np. M. Kucała (1981: 306) w dopisku do artykułu Z. Ranickiej (1981) o rusycyzmach.³ Nic więc dziwnego, że stał się naturalnym i najbliższym semantycznie odpowiednikiem angielskiego *leading* w latach wzmożonego wpływu angielszczyzny na język polski.

Zresztą, znaczenie *wiodącego* od dawna mogło się kształtować nie tylko pod wyłącznym wpływem języka rosyjskiego. Na możliwy wpływ języka angielskiego na rozwój znaczeniowy tego leksemu zwróciła już uwagę H. Kurkowska. „Byłby to więc przykład oddziaływania „zbieżnego”, skierowanego jednocześnie od Zachodu i Wschodu” (Kurkowska, 1976: 103).⁴

* * *

Rosyjski *ведущий* '1. идущий впереди, головной; 2. главный, основной, наиболее важный, значимый; 3. руководящий, возглавляющий' oraz w znaczeniu technicznym 'передающаи движение, полученое от двигателя, другим частям механизма', tradycyjnje wskazywany jako źródło polskiego *wiodący*, funkcjonuje jako jednostka języka standardowego (zob. np. Kuznecov, 2000: 115). W tym znacze-

² Według obliczeń Z. Saloniego z 1996 r. łączny nakład wszystkich wydań słownika pod red. M. Szymczaka przekroczył milion egzemplarzy (Zmigrodzki, 2003: 162), *Słownik poprawnej polszczyzny* W. Doroszewskiego natomiast ukazał się od 1973 do 1999 r., tj. do czasu wydania *Nowego słownika poprawnej polszczyzny* pod redakcją A. Markowskiego (Warszawa 1999), około 15 razy.

³ S. Urbańczyk, który w sprawie *wiodącego* wystąpił prawdopodobnie jako pierwszy, napisał: „[m]oże jednak warto o nim [*wiodącym*] napisać dla historii słownictwa, dla utrwalenia w świadomości badaczy języka, że się coś nowego stało w języku, i to stało niefortunnje.” (1968: 72).

⁴ „Warto odnotować, że w tych samych kontekstach pojawia się niekiedy *prowadzący*, może na wzór niem. *führend* czy zwłaszcza angielskiego *leading*.” (Kurkowska, 1976: 103).

niu i funkcji również w rosyjskim jest to leksem nowy, może jeszcze przedrewolucyjny (podług S. Urbańczyka (1968: 73) *ведущий* jest „nowością porewolucyjną”), choć najprawdopodobniej wszedł do powszechnego użytku dopiero po rewolucji. Dowodem tego jest nieobecność słowa w dawniejszych słownikach języka rosyjskiego. Nie notuje go m.in. Dal' (1880-82: t. 1, s. 223, s. v. *водить*)⁵. Nie pojawia się jeszcze u A. M. Sieliszczewa w jego pracy *Язык okresu революции* (Seliščev, 1928), omawiającej zmiany w języku rosyjskim z lat 1917-1926. W Słowniku Uszakowa pod hasłem *ведущий* (Ušakov, 1935-40: t. 1, kol. 240) na pierwszym miejscu podano tradycyjne imiesłowowe użycie (*Лица, ведущие работу по ликвидации неграмотности.*); na drugim miejscu objaśnia się *ведущий* jako 'идуший впереди, головной' (*В. самолет. Ведущие группы рабочих составляют основу производства. – з языка Јозефа Сталина*); na trzecim natomiast jak 'руководящий' (*Играет ведущую роль в работе кружка. Ведущие профессии. Ведущая роль науки.*). To znaczenie opatrzone kwalifikatorem *nowe*, który w tym słowniku odnosi się do „słów albo znaczeń, które pojawiły się w języku rosyjskim w okresie [pierwszej] wojny światowej i rewolucji (t.j. po 1914 r.)” (tamże, s. XXVII).

Moim zdaniem, w rosyjskim to nowe znaczenie jest zapożyczeniem semantycznym z języka angielskiego. Istotną wskazówkę co do jego genezy znajdujemy w słownikach angielsko-rosyjskich. *Nowy kieszonkowy słownik angielsko-rosyjski i rosyjsko-angielski* Karla Tauchnitza z 1891 r. pod hasłem *leading* podaje: adj. *первый, главный*; – strings s. pl. *помочи* (Tauchnitz, 1891: 198); w części rosyjsko-angielskiej brak hasła *ведущий*. Już jednak w angielsko-rosyjskim słowniku Aleksandrova (1905: 444), wśród znaczeń angielskiego *leading* na pierwszym miejscu z kwalifikatorem przymiotnik (*adj.*) wymieniono *ведущий*, a dopiero później *направляющий, главный, передовой*. Pod tym samym hasłem podano następnie kilka angielskich wyrażen idiomatycznych (*the leading word, the leading card, a leading example* etc.), w tłumaczeniu żadnego z nich jednak *ведущий* się nie pojawia. Wśród znaczeń ang. *leading* *ведущий* pojawia się także w Słowniku Gołowińskiego (Golovinsky, 1912: 371).

Rusycyści od dawna wskazują, że nowe znaczenia wyrazów rosyjskich powstają niejednokrotnie pod wpływem języków obcych, niemieckiego, francuskiego, angielskiego (zob. Bielecka-Latowska, 1987: 66-67), ze wskazaniem na dominującą

⁵ W samym słowniku dość często trafia się natomiast imiesłów *ведущий*. Zob. np. *Благовоспитанный, получивший хорошее воспитание; образованный; выросший в хорошем обществе, ведущий себя прилично* (t. 1, s. 90, s. v. *благовеличие*); *Возвратный, обратный, возвращающийся, возвратившийся; возвращаемый, возвращенный; возвратный путь, обратный, ведущий назад* (ib., s. 225, s. v. *возвращать*); *Корреспондент м. -тка ж. ведущий с кем переписку* (t. 2, s. 163, *корреспонденция*).

pozycję kalk semantycznych z języka francuskiego (Šanskij, 1972: 113). Natomiast na pośrednictwo rosyjskiego w zapożyczeniach z angielskiego zwracają uwagę poloniści, np. I. Garbowska (1972: 226-27).

Przymiotnik *wiodący* 'główny, naczelny, przodujący, przewodni, najlepszy etc.' jest kopia, kalką rosyjskiego *ведущий*. Genetycznie jest więc „rusycyzmem semantycznym”. Wbrew zaleceniom normatywnym *wiodący* przyjął się w polszczyźnie i stał się naturalnym odpowiednikiem angielskiego *leading*. W ostatnim czasie, głównie za sprawą tekstów, będących replikami tekstów angielskich, stał się znowu wyrazem modnym i nadużywanym. Także w rosyjskim to nowe znaczenie ukształtowało się najprawdopodobniej pod wpływem angielskiego *leading*.

Dodajmy na koniec, że problem dróg przenikania obcych znaczeń do polszczyzny nie dotyczy bynajmniej tylko tego jednego wyrazu. By pozostać w kręgu prac tu cytowanych, podaję w tym miejscu tylko jeden wymowny przykład. Wyrażenie *zimna wojna* A. Witalisz (2008: 314) zalicza do „kalk strukturalnych z języka angielskiego” (ang. *cold war*). Piętnaście lat wcześniej J. Miodek (1992: 80) nie miał wątpliwości, że jest to rusycyzm.